

niet de overtuiging hebben gehad dat daarmee de patiënt ook het beste gediend was. De omstandigheden waren nu eenmaal niet anders. Zij zullen hoogstens beseft hebben zichzelf bewust te kort te hebben gedaan door voor goed werk met een te krappe honorering genoeg te hebben genomen.

Daarnaast zullen er zijn die met enige terughoudendheid de verschijning van de Tandarts-Parodontoloog in het klinisch werkveld begroeten, of ook wel deze verschijning als bedreigend ervaren. Als dit voortkomt uit een fundamentele afkeer zich aan een nieuwe situatie te conformeren en een onwil zich in te zetten voor een betere zorgverlening en nieuwe kennis en vaardigheden te verwerven, dan is dit te betreuren maar niet te verhelpen. Indien echter de oorzaak van deze ongerustheid is gelegen in bedenkingen over het functione-

ren van de geschetste opzet, dan is daar zeker grond voor.

Het zal voor het Consilium Parodontologicum een spijkerharde regel moeten zijn om iedere neiging van tandarts-parodontologen zich te verheffen boven het niveau van de algemeen-practici onverbiddelijk de kop in te drukken. Er wordt reeds gesproken over de 'tandarts met de ster'. Het gebruik van deze term is te betreuren. Dit soort classificaties hoort in het hotel-restaurantwezen of bij de produktie van gedistilleerd thuis, niet in de gezondheidszorg. Eveneens moet het afficheren van de benaming 'Tandarts-Parodontoloog' in de wachtkamer, laat staan op het naambord aan de gevel, volstrekt worden afgewezen. Behandeling van andermans patiënten geschiedt immers steeds op verwijzing. Vermeend patiëntenbelang vormt geen excuus voor ijdelheid. Wil het gehele ondernemen

met succes worden bekroond, dan zal het zich moeten afspelen *binnen de interne sfeer der practici* en in onderling vertrouwen.

Evenals de 'interim T.P.' is ook de T.P. een overgangsfiguur die slechts bestaansrecht heeft zolang de algemeen-practicus nog over onvoldoende kennis en vaardigheden beschikt en daarom opleiding en begeleiding nodig heeft: een afzienbare periode tot iedere algemeen-practicus de kwaliteiten van een T.P. bezit. Het streefgetal van 20 full-time equivalenten kan daarvoor eventueel garant staan. Het intercollegiaal gedrag zal echter beslissend zijn voor het eindresultaat en daarbij heeft het Consilium zeker geen gemakkelijke en misschien wel een ondankbare taak.

Augustus 1985.

ONDERWIJS

DE PRAKTIJKPERIODE (II): ERVARINGEN VAN STUDENTEN

J. W. HOLLEMAN *)
F. P. MESU
P. G. M. NELISSEN **)

Uit de onderwijsgroep Praktijkperiode van de rijksuniversiteit te Utrecht.

Trefwoorden: Tweede fase-opleiding – Integratie

1. Inleiding

In het vorige nummer van dit tijdschrift werd een beeld geschetst van de Praktijkperiode, de laatste fase van de studie Tandheelkunde in Utrecht.¹ De kern van de Praktijkperiode wordt gevormd door het patiëntgebonden onderwijs. Ook in de studie voor het doctoralexamen heeft het patiëntgebonden onderwijs al een centrale plaats. De Praktijkperiode onderscheidt zich echter in vier opzichten van de voorgaande opleiding:

- de student wordt geconfronteerd met complexe problemen;
- de student voert de behandeling integraal uit;
- de student wordt uitdrukkelijk voorbereid op de algemene praktijk;
- de zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid van de student krijgen grote nadruk.

De ervaringen van de studenten met dit

nieuwe onderwijsprogramma zijn geïnventariseerd met behulp van schriftelijke enquêtes.

In het onderhavige artikel worden resultaten gerapporteerd van enquêtes, gehouden tussen mei 1982 en september 1984, onder 275 respondenten (dat is 90% van de desbetreffende studentenpopulatie). De vragenlijst werd telkens afgenomen op een bijeenkomst tegen het einde van de Praktijkperiode. De vragenlijst bestond zowel uit vragen met meerkeuze-antwoorden als uit essay-vragen.

2. Van enkelvoudige naar complexe problemen

In vergelijking met het patiëntgebonden onderwijs in de predoctorale opleiding, krijgt de student in de Praktijkperiode veel complexere gevallen te behandelen.

In de voorgaande opleiding ging het vooral om een enkelvoudig probleem, veelal binnen de grenzen van een tandheelkundige deeldiscipline. Er werden dan een of enkele deelvaardigheden geoefend en de vragen rond diagnostiek en indicatie hadden een relatief eenvoudig karakter. De patiënten in de Praktijkperiode daarentegen worden geselecteerd op het gecombineerd voorkomen van afwijkingen in het tand-kaakstelsel. De student staat dus telkens voor een

Samenvatting:

Een beeld wordt geschetst van de sterke en zwakke kanten van de post-doctorale Praktijkperiode aan de Subfaculteit Tandheelkunde van de rijksuniversiteit te Utrecht. Hierbij wordt gebruik gemaakt van evaluatiegegevens verzameld in enquête-onderzoek onder 275 deelnemers van de Praktijkperiode.

De Praktijkperiode verschilt in een aantal opzichten van de rest van de opleiding. De student krijgt er te maken met complexe tandheelkundige problemen en moet de behandeling integraal uitvoeren. De zelfstandigheid en de eigen verantwoordelijkheid van de student krijgen grote nadruk. Met andere woorden, men wordt uitdrukkelijk voorbereid op de algemene praktijk.

De studenten waarden deze onderwijsopzet in hoge mate, ze vinden het een waardevolle leeropzet en zien het als een goede overgang naar de zelfstandige beroepsuitoefening.

complex probleem. Er worden hoge eisen gesteld aan diagnostiek en indicatie, en het opstellen van het behandelplan vergt veel aandacht. De student moet datgene wat hij voorheen in de afzonderlijke deeldisciplines heeft geleerd nu geïntegreerd gaan toepassen.

De complexiteit van de aangeboden gevallen en de eisen die daardoor worden gesteld aan diagnostiek, indicatiestelling en behandelplanning vormen, zo komt uit de

*) De heer Holleman is als onderwijskundige werkzaam bij de afdeling Onderzoek en Ontwikkeling van Onderwijs van de rijksuniversiteit te Utrecht.

**) De heer Nelissen is hoofd van Bureau Onderwijs en Studiezaken van de Subfaculteit Tandheelkunde te Utrecht.

evaluatie naar voren, een welkome uitdaging voor de studenten. Drie van de vier studenten zijn van mening dat de Praktijkperiode functies vervult die zeker niet in het onderwijs van de afzonderlijke deeldisciplines gerealiseerd hadden kunnen worden; eveneens 75% beaamt dat er aandacht wordt besteed aan de samenhang tussen de afzonderlijke deeldisciplines; en 84% acht het patiëntgebonden onderwijs in de Praktijkperiode een waardevolle aanvulling op de voorgaande opleidingsjaren. Er worden echter ook knelpunten genoemd door sommige studenten: a. de gevallen kunnen wel complex zijn, maar het behandelproces zelf omvat eigenlijk toch (te) veel routinewerk, waarvan je niet veel meer opsteekt; b. sommige studenten klagen over een gebrek aan verscheidenheid in de problemen waarmee zij worden geconfronteerd en in de verrichtingen die zij moeten toepassen (te veel sanerend, conserverend of kroon- en brugwerk); c. de begeleidende stafleden, afkomstig uit verschillende deeldisciplines van de tandheelkundige opleiding, zijn niet altijd voldoende op de hoogte van wat de studenten al hebben geleerd in de overige deeldisciplines; d. sommige deeldisciplines (bijvoorbeeld Orthodontie) komen te weinig aan bod in het patiëntgebonden onderwijs van de Praktijkperiode.

3. Van partiële naar integrale behandeling

Het tweede verschil met de predoctorale opleiding is dat de student deel heeft aan alle aspecten van het behandelproces van de patiënten die aan hem worden toegewezen. Hij staat zelf voor de problemen van diagnostiek en indicatie. Hij stelt het behandelplan op. Hij voert overleg met de patiënt over de financiële aspecten. Hij moet letten op aangelegenheden rond preventie en mondhygiëne. En hij voert de gehele behandeling uit, inclusief bijvoorbeeld röntgenologische, mondheelkundige en indien nodig parochirurgische verrichtingen. Een beperking wordt natuurlijk gevormd door de duur van de Praktijkperiode (25 weken). Daardoor kan het voorkomen dat hij niet in de gelegenheid is zijn behandeling te voltooien of dat een van zijn patiënten reeds gedeeltelijk is behandeld door een voorganger (zoiets kan overigens ook voorkomen in de normale beroepspraktijk, bijvoorbeeld als de patiënt verhuist).

In de enquête is gevraagd of alle aspecten van het behandelproces inderdaad voldoende tot hun recht komen in de Praktijkperiode. Wat de preventieve aspecten betreft, is dat in het algemeen wel het geval. De financiële aspecten bij het opstellen van het behandelplan kregen in de aanvankelijke opzet van de Praktijkperiode te weinig aandacht, maar dat is veel verbe-

terd toen de staf daarop meer bedacht werd. De aspecten van diagnostiek en indicatie en het opstellen van het behandelplan hebben van meet af aan een centrale plaats ingenomen in de Praktijkperiode en de studenten hebben daar geen klachten over. De grootst mogelijke meerderheid van de studenten vindt het zinvol dat ze zelf röntgenfoto's kunnen maken in de Praktijkperiode; hierbij moet wel worden opgemerkt dat te veel studenten op dit gebied nog niet vaardig genoeg bleken te zijn, zodat de training en begeleiding daarbij moest worden geïntensiveerd. Verder meldden de meeste studenten (82%) dat ze bij een of meer van hun patiënten zelfstandig elementen hebben geëxtraheerd.

De sluitsteen van de behandelcyclus is de controle of follow-up. Ten einde antwoorden te vinden op de vraag naar de duurzaamheid van tandheelkundige restauraties, krijgt de student in het kader van de Praktijkperiode een aantal controlepatiënten onder ogen. De studenten vinden dit in het algemeen een nuttige ervaring en zouden graag zelfs meer controlepatiënten willen zien in de Praktijkperiode. Daarnaast behandelen de studenten gemiddeld 5 à 9 patiënten uit de Polikliniek; het gaat dan om kortlopende behandelingen, veelal naar aanleiding van pijnklachten. Door 89% van de studenten wordt dit als een nuttige leerervaring aangemerkt.

4. Van opleidingskliniek naar algemene praktijk

Er wordt naar gestreefd de werksituatie in de Praktijkperiode al zoveel mogelijk representatief te maken voor het werk in de algemene tandartsenpraktijk. Op die manier kan deze laatste opleidingsfase, zo wordt gehoopt, een effectieve voorbereiding op de latere beroepsuitoefening vormen. Dit streven komt onder meer tot uitdrukking in de mogelijkheid voor de student techniekwerkzaamheden uit te besteden en zich te laten assisteren door een tandartsassistent-in-opleiding.

Blijkens de evaluatie wordt dit aspect, de nagestreefde representativiteit, hogelijk gewaardeerd door de studenten. Na vier jaar voorbereiding, zijn de meesten voor zichzelf echt toe aan een confrontatie met de praktijk. In dat verband past ook hun hoge waardering voor het werk met controle- en polipatiënten in de Praktijkperiode; dat werk vormt immers de dagelijkse routine in een algemene praktijk. Ook de praktijkgerichte voorlichtingscolleges in het zogenaamde theorieprogramma worden in het algemeen met grote belangstelling gevolgd.

Aan de andere kant is er een aantal aspecten van de Praktijkperiode dat maakt dat de werksituatie bij lange na geen getrouwe afspiegeling kan zijn van de algemene praktijk. In de eerste plaats zijn er enkele

aspecten van de opleidingssituatie die afbreuk doen aan de nagestreefde representativiteit (we komen hierop terug in paragraaf 5). In de tweede plaats ligt de nadruk op het behandelen van een beperkt aantal complexe gevallen, hetgeen tot gevolg heeft dat aspecten van tijdsplanning, werken onder tijdsdruk, en het dagelijks verwerken van een reeks patiënten slechts ten dele tot hun recht komen. In de derde plaats, zo komt uit de enquête naar voren, is een subfaculteit tandheelkunde een complexe en hier en daar bureaucratisch werkende organisatie; daardoor kan de behandeling van patiënten soms minder doelmatig verlopen dan in de praktijk van een zelfstandig gevestigde tandarts. In de vierde plaats is de populatie van patiënten en patiëntenproblemen in een subfaculteit tandheelkunde niet geheel representatief voor de normale praktijksituatie. Ook zijn de behandelkosten voor de patiënt in het algemeen lager.

Ten einde desondanks met de kostenaspecten van de normale praktijksituatie vertrouwd te raken, stellen de studenten voor iedere patiënt tevens een alternatief behandelplan op, afgestemd op een laag budget of op het verstrekkingenpakket van de ziekenfondsen.

5. Van leerling naar zelfstandig beroepsbeoefenaar

In de Praktijkperiode wordt ernaar gestreefd de student zoveel mogelijk zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid te geven. Dit moet worden beschouwd als een belangrijk facet van de voorbereiding op de zelfstandige beroepsuitoefening. Meteen al na hun afstuderen staan de meeste jonge tandartsen er immers alleen voor.

Het belangrijkste verschil met de opzet van het patiëntgebonden onderwijs van de predoctorale opleiding is, dat niet de training in deelvaardigheden maar de behandeling van de patiënt centraal staat. Studenten ervaren dit als een verademing, ze werken meer ontspannen, er is niet meer de produktiedruk van het vergaren van verrichtingenpunten, ze hoeven niet meer elke deelhandeling te laten controleren en aftekenen door de staf. In de voorgaande jaren hadden ze nog de ondergeschikte positie van gezelf, maar in de Praktijkperiode krijgen ze in principe de gelegenheid een 'Meisterstück' te leveren.

Een ander verschil met de predoctorale opleiding is, dat de student in de Praktijkperiode gelegenheid krijgt in voorkomende gevallen andere behandelingsmethoden, materialen of instrumenten toe te passen dan welke binnen de subfaculteit gebruikelijk zijn. Voorwaarde is wel dat de student zijn keuze gedegen kan motiveren tegenover de begeleidende staf. Eén op de drie studenten maakt in de Praktijkperiode ge-

bruik van de gelegenheid om alternatieve behandelingsmethoden toe te passen; 18% heeft wel eens andere materialen gebruikt; maar veel meer studenten (61%) zouden het op prijs stellen ervaring op te doen met andere materialen en/of instrumenten dan die waarmee binnen de subfaculteit normaal gesproken wordt gewerkt.

Een derde punt van verschil met de predoctorale opleiding is, dat de beoordeling in de Praktijkperiode een open karakter heeft: van de student wordt verwacht dat hij ook zijn eigen functioneren en de resultaten daarvan beoordeelt. Deze zelfbeoordeling wordt ingebracht in het beoordelingsproces van de staf. Zeventig procent van de studenten beaamt in de enquête dat ze, in het contact met de begeleidende staf, voldoende criteria krijgen aangereikt om het eigen werk te beoordelen. En ongeveer de helft van de studenten beaamt dat ze in de Praktijkperiode hebben geleerd waar hun eigen beperkingen liggen.

Aan de andere kant heeft het streven om de studenten zoveel mogelijk zelfstandigheid, vrijheid en eigen verantwoordelijkheid te geven zijn grenzen: a. de begeleidende staf houdt de eindverantwoordelijkheid en aansprakelijkheid voor de kwaliteit van de behandeling; b. de studenten zijn, zeker als ze de Praktijkperiode binnenkomen, nog niet volleverd en hebben nog te weinig ervaring om geheel zonder supervisie en begeleiding moeilijke behandelingen uit te voeren; c. het patiëntgebonden onderwijs van de Praktijkperiode heeft in de opleiding de status van een practicum dat meetelt voor het Tandartsexamen; één van de taken van de practicumstaf is te beoordelen of de student kan worden toegelaten tot de zelfstandige beroepsbeoefening.

Er zit een duidelijk spanningsveld tussen de begeleidende, controlerende en beoordelende taken van de staf enerzijds en de nagestreefde snelle groei naar zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid van de tandarts-in-spe anderzijds. Dat spanningsveld komt soms tot uitdrukking in onzekerheden en irritaties van de studenten in hun relaties tot de begeleidende staf. Slechts 43% van de studenten kan zonder voorbehoud beaamen dat er voldoende duidelijkheid is over de vraag hoe de patiëntenbehandling wordt beoordeeld. Ruim de helft van de studenten is bereid volmondig te beaamen dat de begeleiding van de staf op collegiale voet geschiedt. De mate van eigen verantwoordelijkheid bij de patiëntenbehandling is volgens 17% van de studenten te klein; 9% vindt dat de begeleidende staf zich te veel met het werk bemoeit; en 5% ontkent dat de eigen keuze van de student voldoende tot uitdrukking komt bij

de keuze van een behandelplan. Door 58% wordt zonder voorbehoud gerapporteerd dat de stafleden systematisch eerst naar je eigen mening vragen als je hen bij een bepaalde situatie of preparatie te hulp roept; en 69% beaamt dat de aanwijzingen van de begeleidende staf van dien aard zijn dat je in staat bent de oplossing van een probleem zelf te vinden.

6. Overige onderdelen van de Praktijkperiode

Het patiëntgebonden onderwijs wordt ondersteund door groepsgewijze casusbesprekingen. Deze worden door 93% van de studenten positief gewaardeerd. Daarnaast houdt iedere student in de Praktijkperiode een voordracht over een tandheelkundig of met de tandheelkunde verwant onderwerp; 73% vindt het een goede zaak dat deze referaten in het programma zijn opgenomen. Verder omvat de Praktijkperiode een voorlichtingsprogramma in de vorm van een collegecyclus. Dit 'theoriepakket' wordt door 61% van de studenten relevant geacht voor de latere beroepsbeoefening; en twee op de drie studenten achten dit pakket relevant in deze fase van de opleiding. Eveneens 67% heeft een positief oordeel over de kwaliteit van deze voorlichtingscyclus.

Tenslotte omvat het programma van de Praktijkperiode een keuzevak; 87% van de studenten vindt het een goede zaak dat dit keuzevak in het programma is opgenomen.

7. Algemene waardering

Het algemeen oordeel van de studenten over de Praktijkperiode is positief. Gevraagd naar het rapportcijfer dat zij aan het patiëntgebonden onderwijs en de daarbij behorende begeleiding zouden willen geven, stemt 85% voor een cijfer van zeven of hoger; bijna 30% geeft zelfs een cijfer van acht of hoger. In het algemeen heeft men het gevoel dat men in deze 25 weken veel heeft geleerd. In de loop van deze periode kreeg men steeds meer vrijheid en eigen verantwoordelijkheid. De Praktijkperiode vervult, lijkt het, een belangrijke functie in de overgang van de predoctorale opleiding naar de zelfstandige beroepsbeoefening.

8. Tot slot

Tot slot van dit artikel kan de vraag worden gesteld of al die tijd en moeite die in onderwijsevaluatie is gestoken, nuttig is geweest. Eén van de functies van deze evaluaties is geweest dat de coördinatoren

en docenten van de Praktijkperiode op die manier periodiek verantwoording konden afleggen aan de subfaculteit over de resultaten van hun inspanningen bij het ontwikkelen en uitvoeren van deze nieuwe onderwijsopzet.

In de tweede plaats heeft deze periodieke evaluatie een belangrijke bijdrage geleverd bij het gaandeweg ontwikkelen en verbeteren van de onderwijsopzet. Weliswaar konden de coördinatoren en docenten reeds bij het uitvoeren van het onderwijs veel indrukken en ervaringen opdoen, maar deze werden toch substantiëler getoetst (en uitgebreid) dank zij de uitkomsten van de enquêtes. Voor sommige onderwerpen waren de coördinatoren zelfs voornamelijk aangewezen op gegevens uit de enquêtes (bijvoorbeeld wat de evaluatie van het keuzevak betreft). Al deze gegevens werden telkens verwerkt in de planning van de daaropvolgende 'rondes'.

Een derde en laatste functie van deze evaluatie is dat op basis daarvan een duidelijker beeld is verkregen over de sterke en zwakke kanten van de gaandeweg tot stand gebrachte onderwijsopzet. In het vorige¹ en onderhavige artikel is getracht dit beeld aan derden over te dragen.

Summary:

Title: The Practice Period (II): How it is experienced by students.

Keywords: Evaluation - Vocational training - Integration

The Dental School of the State University at Utrecht has developed a new Final Year Program (25 weeks). In this article some of its stronger and weaker sides are described. Outcomes of student surveys, using the questionnaire method (N=275), are reported. Compared with the earlier training years, the Final Year Program offers more complex clinical problems to the students, a more comprehensive treatment of patients, more practice-like conditions for clinical work, and the students are asked to take a broader personal responsibility for their own work. Students appreciate this highly and consider it very worth-while as a learning experience and as a transitional stage to independent professional work.

Literatuur:

1. Mesu FP, Holleman JW. De Praktijkperiode (I): 'Student wordt tandarts'. Ned Tijdschr Tandheelkd 1985; 92: 299-302.

December 1984

Sorbonnelaan 16,
3584 CA Utrecht.